

بررسی طولی مباحث نگارش در مقطع ابتدایی

۲۲

رقیه کردان^۱

فرزاد بختیاری مرکیه (نویسنده مسوول)^۲

چکیده

کتاب درسی، پرکاربردترین ابزار آموزشی در کشور ماست و دربردارنده بخش‌های نوشتاری، تصاویر و تمرین‌هایی است که در راستای تحقق هدف‌های آموزشی، انتخاب و سازمان‌دهی شده‌اند. و در این میان، آموزش خواندن و نوشتن به‌عنوان مجوز ورود به نظام آموزش رسمی کشور، اهمیت کتاب‌های «فارسی» و «نگارش فارسی» مقطع ابتدایی را دوچندان کرده‌است. پژوهش حاضر که هدف اصلی آن بررسی طولی مباحث نگارش دو کتاب فارسی و نگارش دوره ابتدایی است، در حقیقت تلاشی است در راستای توجه هرچه بیشتر به این دو محتوای آموزشی، با در نظر داشتن جایگاه و نقش انکارناپذیر آن‌ها. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری ما، مباحث نگارشی کتاب‌های نگارش و فارسی ابتدایی است؛ بنابراین، نمونه آماری با جامعه آماری برابر است. برای جمع‌آوری داده‌ها، ابتدا مباحث نگارشی هر درس استخراج گردید، سپس با استفاده از نرم افزار SPSS و جداول آماری، داده‌ها توصیف شده‌اند. تحلیل داده‌ها نشان داد در کتاب‌های نگارش و فارسی این دوره، جمعاً ۳۲ مبحث مرتبط با نگارش آمده که شمار اندکی از آن‌ها ویژه دروه اول ابتدایی است و مابقی غالباً در دوره دوم به کار رفته‌اند. میزان رعایت دو اصل تداوم و توالی در این مباحث به یک اندازه نیست؛ از این رو، ارتباط طولی آن‌ها مشخصاً در ۲۵ درصد موارد از مطلوبیت لازم برخوردار است و در ۷۵٪ موارد با نقص یا نواقصی همراه است که ۲۱/۸٪ این نواقص جزئی و ۵۳/۲ درصد نسبتاً زیاد یا زیاد است. به‌علاوه، مشخص شد که در دوره اول ابتدایی، ارتباط طولی مباحث کتاب‌های نگارش دو پایه اول و سوم از مطلوبیت خوبی برخوردار است. در کتاب‌های فارسی هم ارتباط طولی در دو پایه اول و دوم مطلوب است. در دوره دوم، مباحث کتاب نگارش پایه ششم ارتباط طولی بیشتری دارند. در کتاب‌های فارسی هم میزان مطلوبیت ارتباط طولی مباحث پایه چهارم بیشتر است. با توجه به نتایج پژوهش، بازنگری در کمیت و کیفیت ارائه مباحث نگارش مقطع ابتدایی، امری اجتناب‌ناپذیر است.

کلیدواژه‌ها: بررسی طولی، مباحث نگارش، کتاب فارسی، کتاب نگارش، مقطع ابتدایی

^۱ کارشناس ارشد رشته آموزش زبان فارسی، آموزگار مدارس ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه دو ساری .

^۲ استادیار رشته زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران f.bakhtyari@gmail.com

کتاب درسی، در نظام‌های آموزشی متمرکز، اساس و محور تعلیم و تربیت است و فراگیری و کنش دانش‌آموزان بر پایه آن سازمان‌دهی می‌شود. در نظام آموزشی ایران نیز کتاب درسی به‌عنوان برنامه و ملاک تعیین کیفیت یادگیری، نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند؛ چراکه در این نظام متمرکز، کتاب و معلم، سنگ‌بنای آموزش و یادگیری به حساب می‌آیند و در اغلب موارد، کتاب درسی تنها ابزار آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد. از این‌رو، بررسی، تحلیل، بازنگری و اصلاح برنامه و محتوای کتاب‌های درسی به‌عنوان امری لازم و ناگزیر، می‌تواند زمینه‌های رشد روزافزون برنامه‌ریزی و به‌تبع آن، پیشرفت تحصیلی را فراهم آورد.

مهم‌ترین، اساسی‌ترین و پیچیده‌ترین مرحله تهیه برنامه درسی، «انتخاب محتوا» است؛ زیرا بدون محتوا و مطلبی برای انتقال و یادگیری، در عرصه تعلیم و تربیت رسمی جدید، عملاً آموزشی صورت نمی‌گیرد. بعد از انتخاب محتوا، آن‌چه از اهمیت به‌مراتب بالاتری برخوردار است، «سازمان‌دهی محتوای انتخاب‌شده» است. سازمان‌دادن محتوای برنامه و تنظیم فعالیت‌ها و تجارب یادگیری، از مسایل بسیار مهم در تهیه، تنظیم و بهبود برنامه‌های درسی است و در رابطه با اهمیت آن، همین حد کافی است که بدانیم اگر محتوای انتخاب‌شده، بسیار مناسب و مفید باشد، ولی مطابق اصول و ضوابط علمی، سازمان‌دهی نشده باشد، هرگز اثربخشی و کارایی لازم را نخواهد داشت. بنابراین، می‌توان گفت: انتخاب محتوای مناسب، ضروری است؛ اما سازمان‌دهی منطقی آن، ضروری‌تر است (کرمی‌گرافی و همکاران، ۱۳۹۲). در سازمان‌دهی محتوای آموزشی، مسئله «ارتباط مطالب و مباحث»، جهت تحقق هرچه بهتر و بیشتر اهداف آموزشی، بسیار مهم است. در منابع مربوط به موضوع، ارتباط مباحث مختلف محتوای آموزشی را در فرایند تنظیم و شکل‌گیری آن و در سراسر دوره آموزشی، به دو دسته «ارتباط افقی (عرضی)» و «ارتباط عمودی (طولی)» که مبتنی بر دو اصل «تداوم» و «توالی» است، تقسیم می‌کنند (سعیدی رضوانی، ۱۳۸۵). علاوه بر توجه جدی به انتخاب محتوای مناسب و سازمان‌دهی آن، در دوره ابتدایی به‌عنوان بنیان نظام تعلیم و تربیت، آموزش مهارت‌های چهارگانه زبانی نیز یکی از دغدغه‌های بسیار مهم دست‌اندرکاران امر تألیف و تدوین کتاب‌های درسی است. در نظام آموزشی کشور ما، تعلیم این مهارت‌های چهارگانه عملاً از طریق دو کتاب «فارسی» و «نگارش فارسی» دنبال می‌شود. محتوای «کتاب فارسی» شش پایه ابتدایی به‌گونه‌ای طراحی شده‌است تا با راهنمایی معلم، هر چهار مهارت زبانی «گوش‌دادن، سخن‌گفتن، خواندن و نوشتن» در دانش‌آموزان تقویت گردد. از این‌رو، کتاب «نگارش فارسی» این مقطع در واقع منبعی است که مطالب و مباحث مربوط به «مهارت نوشتن» کتاب فارسی را تکمیل می‌کند و البته فرصت مناسبی هم در اختیار دانش‌آموز قرار می‌دهد تا

استعدادها و قابلیت‌هایش را در حوزه نوشتن، بیشتر پرورش دهد. کتاب «نگارش فارسی» سه پایه نخست، بیشتر در حکم کتاب کاری است برای برخی از تمرین‌های کتاب فارسی و مهارت نوشتن؛ اما در سه پایه دوره دوم، مباحث نظری مربوط به اصول، قواعد و مهارت‌های نگارشی هم رفته‌رفته به این کتاب‌ها راه می‌یابد تا دانش‌آموز در کنار تمرین‌ها و فعالیت‌هایش با بعد نظری کار نیز آشنا شود.

از میان چهار مهارت زبانی، «نوشتن»، واپسین و دشوارترین مهارتی است که نیازمند آموزش رسمی و صرف وقت و هزینه‌ی زیاد است و کندتر آموخته‌می‌شود؛ زیرا برای دستیابی به آن، فرد باید علاوه بر داشتن مهارت‌های کافی در گوش‌دادن، سخن‌گفتن و خواندن، توانایی درک روابط و ایجاد هماهنگی میان آن‌ها را نیز داشته‌باشد. از این‌رو، نوشتن عین آفرینش و خلاقیت است و آموزش آن برای استفاده از زبان، ضرورت دارد (اکبری شلدره، ۱۳۹۴: ۲۴۰ - ۲۳۶). نوشتن فرایند پیچیده‌ای است که نیازمند تلاش ذهنی است و این تلاش‌های ذهنی پیوسته و برنامه‌مند، موجب پویایی اندیشه و در نتیجه، تقویت خلاقیت در دانش‌آموزان می‌شود. بنابراین، نوشتن در مدارس ابتدایی هدف نیست؛ بلکه وسیله‌ای است بسیار مهم برای برقراری ارتباط، اظهار وجود و زندگی بهتر. به بیانی دیگر، کمک به شکوفایی استعدادهای نهفته، پرورش قوه تخیل، بیان دریافت‌ها، تقویت مهارت مسئله‌یابی و پیدا کردن راه حل، تقویت احساس رضایت و اعتماد به نفس، هموار کردن مسیر ارتباط با دیگران، استفاده از تمام حواس در زندگی، بیان احساسات درونی و مشاهدات بیرونی، آماده‌ساختن دانش‌آموزان برای زندگی اجتماعی، ایجاد درک جدید، کمک به فراگیری دیگر دروس و ... را باید از اهداف مهم نوشتن و نگارش دانست (حسینی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۹۱۶؛ مولوی، ۱۳۸۰: ۶۲).

با توجه به اهمیت بسیار بالای مهارت نوشتن در دوره ابتدایی و نیز اهمیت سازمان‌دهی منابع و محتوای آموزشی مربوط به موضوع، پژوهش حاضر در پی آن است تا محتوای کتاب‌های «نگارش فارسی» هر شش پایه دوره ابتدایی را همراه با مباحث نگارشی مطرح‌شده در کتاب‌های «فارسی» این مقطع، از نظر «ارتباط عمودی (طولی)» بررسی کند تا وضعیت مباحث نگارشی این کتاب‌ها را از حیث دو اصل مهم «تداوم» و «توالی»، نشان دهد. بنابراین، در این مقاله، مشخصاً به این پرسش‌ها پاسخ داده خواهد شد:

- ۱- در مباحث نگارش مقطع ابتدایی، ارتباط طولی تا چه اندازه رعایت شده است؟
- ۲- در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره ابتدایی، کدام مباحث نگارشی مطرح شده است؟
- ۳- در سازمان‌دهی مباحث نگارشی کتاب‌های فارسی و نگارش این دوره، اصل تداوم تا چه حد دیده شده است؟
- ۴- اصل توالی در ارائه مباحث نگارشی کتاب‌های مدنظر این دوره، چه جایگاهی دارد؟

پرداختن به ارتباط طولی (عمودی) مباحث نگارش در دوره ابتدایی، دو بار اهمیت دارد: یک بار به خاطر نقش بسیار مهم خود نوشتن و نگارش و دیگر بار، به دلیل اهمیتی که چگونگی سازمان‌دهی و ارائه مطالبش دارد. و از آنجایی که تاکنون از این زاویه به نوشتن و نگارش در مقطع ابتدایی توجهی نشده است، پرداختن به موضوع مقاله حاضر، ضرورت می‌یابد و می‌تواند قدمی هر چند خُرد، اما مؤثر در راستای تقویت و کارآمدی نگارش در بنیادی‌ترین پایه‌های تحصیلی نظام آموزشی ما تلقی گردد.

ادبیات و پیشینه پژوهش

سازمان‌دهی، تنظیم و به‌سامان کردن محتوای آموزشی، از مراحل اساسی برنامه‌ریزی درسی به شمار می‌آید و کارایی یا عدم کارایی برنامه درسی تا حدود زیادی به چگونگی سازمان‌دهی محتوای آن بستگی دارد. برای سازمان‌دهی محتوای کتاب‌های درسی، شیوه‌ها، اصول و قواعد گوناگونی وجود دارد که «رعایت ارتباط عرضی (افقی) و طولی (عمودی) میان مباحث و مطالب مختلف آموزشی»، از جمله اصول زیربنایی آن است (سعیدی رضولانی، ۱۳۸۵؛ کرمی گزافی و همکاران، ۱۳۹۲). در ارتباط عرضی (افقی)، لازم است بین همه مواد و مطالبی که در یک پایه تحصیلی و برای مدت‌زمانی مشخص ارائه می‌شوند، پیوند و هماهنگی لازم وجود داشته باشد؛ بنابراین، ارتباط عرضی، یعنی برقراری ارتباط میان همه دروسی که دانش‌آموزان باید در طی یک سال تحصیلی فراگیرند. این ارتباط، موجب می‌شود تا جنبه‌های گوناگون یادگیری، همدیگر را تقویت کنند و در فراگیران، اندیشه نظام‌دار به وجود آورند. و ارتباط طولی محتوا، به ارائه یک موضوع در فواصل زمانی مختلف مربوط می‌شود. در این نوع ارتباط، از یک سو به پیوند میان مطالب و آموزه‌ها در طول یک کتاب درسی مشخص توجه می‌شود و از سوی دیگر، ارتباط میان مباحث و مطالب در طول سال‌های متوالی مدنظر قرار می‌گیرد. از این منظر، در هر پایه تحصیلی، کتاب درسی حلقه‌ای از زنجیره محتوای آموزشی در نظر گرفته شده که برای تحقق هدف یا اهداف خاصی به صورت منظم و پیوسته برنامه‌ریزی و تنظیم می‌شود (نیک‌نفس، ۱۳۹۲). تنظیم عمودی محتوا باعث می‌شود تا بین مفاهیم پایه‌های مختلف در یک دوره یا پودمان‌های دیگر، ارتباط طولی برقرار گردد. فراگیران از این طریق، هر مطلب را براساس تجربه قبلی خود دریافت می‌کنند و امکان آن را می‌یابند تا با تمرکز بیشتر به یادگیری یک مفهوم یا مهارت در زمان‌های مختلف بپردازند. در تعریفی دیگر، ارتباط طولی عبارت است از: تنظیم و توالی مفاهیم و مهارت‌های یادگیری در یک ماده درسی طی سال‌های مختلف (ملکی، ۱۳۸۹: ۷۰). به علاوه،

گفته‌اند: منظور از ارتباط عمودی، این است که یک هدف خاص آموزشی عمداً در دروس مختلف و در طی پایه‌ها و سال‌ها و دوره‌های مختلف تحصیلی، تکرار شود و بدان وسعت و عمق ببخشیم. در تعریفی جامع‌تر، ارتباط طولی به توالی محتوا در سراسر برنامهٔ درسی در پایه‌های مختلف مربوط می‌شود و در حالت جزئی‌تر نیز به توسعهٔ یک ایده در یک درس مشخص نظر دارد (میرزاییگی، ۱۳۸۹: ۷۷).

برای تحقق ارتباط طولی در محتوای کتاب‌های درسی، شیوه‌های مختلف سازمان‌دهی وجود دارد که شناخته‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: (۱) از ساده به مشکل، (۲) از کل به جز، (۳) از جز به کل، (۴) مارپیچی، (۵) توالی زمانی، (۶) از مسئله تا کشف و (۷) از معلوم به مجهول و ... در شیوهٔ «از ساده به مشکل»، مفاهیم و مهارت‌های عینی، قبل از مطالب انتزاعی و ذهنی آموزش داده می‌شود. تعیین این که چه چیز ساده و چه مطلبی پیچیده است، البته که کار آسانی نیست. در شیوهٔ «از کل به جز» یا طراحی مفاهیم، تنظیم محتوا از جامع‌ترین و کلیدی‌ترین مفاهیم شروع می‌شود و به سطوح پایین‌تر مفاهیم آموزشی می‌رسد. شیوهٔ «از جز به کل»، نقطهٔ مقابل روش کل به جز است و در طی آن، فراگیران ابتدا با مفاهیم جزئی و مقدماتی از یک مفهوم کلی آشنا می‌شوند تا به شناخت کلی آن برسند. در روش «مارپیچی»، برخی مفاهیم، عقاید و موضوعات اساسی به تدریج در طول برنامهٔ درسی با اشکال و وسعت بیشتری عرضه می‌شوند و تمامی زمینهٔ یادگیری پیشین به‌طور کامل و منظم تکرار می‌شود. در «توالی زمانی»، آموزش یک رویداد با رویداد قبل از آن معنا پیدا کند. و «از مسئله تا کشف» بر آن است تا به جای یاددادن مفاهیم و مهارت‌ها، روش یادگیری را به دانش‌آموزان بیاموزد. در این شیوه، ارائهٔ مجموعهٔ مفاهیم در یک سازمان‌دهی معین کاربرد ندارد؛ بلکه معلم باید تلاش کند فعالیت‌های دانش‌آموزان را برای جست‌وجو و تحقیق، و درنهایت کشف پاسخ مسئله، سازمان‌دهی کند. به عبارت دیگر، در این شیوه، تجربه‌ها سازمان‌دهی می‌یابند؛ نه محتوا. درخصوص شیوهٔ «از معلوم به مجهول»، باید گفت تحقیقات متعددی نشان داده‌است که یادگیری مهارت‌ها از طریق افزودن معلومات جدید به دانش‌آموزان، در پیوند با مهارت‌های پیشین بسط می‌یابد (ملکی، ۱۳۸۹: ۷۱ و ۷۲).

شکل‌گیری ارتباط طولی در محتوای آموزشی، عملاً با دو معیار یا اصل «تداوم» و «توالی» در پیوند است. منظور از تداوم، تکرار و استمرار عناصر اصلی برنامهٔ درسی به‌طور عمودی و در طول محتوا و دورهٔ آموزشی است که منجر به دست‌یافتن فراگیر به تجربیاتی بازسته و سلسله‌وار و در نتیجه، یادگیری پایدار می‌گردد. توالی نیز عبارت است از نظم زمانی‌ای که طی آن، تجربه‌های

آموزشی ارائه می‌شود؛ به بیانی دیگر، توالی متوجه این نکته است که در سازمان‌دهی محتوای آموزشی، مطالب و مباحث مدنظر به چه ترتیبی آورده‌شوند تا اهداف آموزشی بهتر و بیشتر محقق گردد (ملکی، همان: ۲۴؛ سیلور و همکاران، ۱۳۸۰: ۱۱).

کتاب درسی که علاوه بر سازمان‌دهی محتوا، از فیلترهای لازم بسیاری می‌گذرد و عاملی کلیدی در فرآیند آموزش به شمار می‌آید، یک بسته آموزشی کامل و مستقل است که می‌توان آن را از جهاتی گوناگون و از جمله به لحاظ «بیرونی» و «درونی» مورد مطالعه و بررسی قرارداد. در بررسی یک کتاب درسی از منظر بیرونی، به اجزا و عناصر ظاهری آن توجه می‌شود تا میزان تأثیر هریک از آن‌ها بر فرآیند یاددهی- یادگیری محتوای آموزشی مشخص گردد؛ اما آن‌چه در مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، بررسی درونی یا تحلیل محتوای آن‌هاست؛ چراکه کتاب درسی اساساً برای آموزش و انتقال همین محتواست که تعریف و تألیف می‌شود. تحلیل محتوای کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزای مطرح‌شده در قالب کتاب درسی، مورد بررسی قرارگیرند و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی شوند (پارمحمدیان، ۱۳۸۹: ۱۲۶).

از جمله مطالب و موضوعاتی که در کتاب‌های درسی، به‌ویژه محتوای آموزشی دوره ابتدایی، به آن توجه جدی می‌شود، آموزش مهارت‌های چهارگانه زبانی است. از این‌رو، می‌طلبد که در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، این مهارت‌ها به‌طور خاص دیده‌شوند. مهارت‌های زبانی عملاً به دو صورت گفتاری (گوش دادن و صحبت کردن) و نوشتاری (خواندن و نوشتن) به کار گرفته می‌شوند. به دو مهارت نخست، «مهارت‌های تولیدی» و به دو مهارت دیگر، «مهارت‌های ادراکی» می‌گویند (زند، ۱۳۹۱: ۹۲). از میان این چهار مهارت، «نوشتن»، پیچیده‌ترین و دشوارترین مهارت زبانی است که محقق‌شدن آن فقط از راه آموزش رسمی و پیوسته ممکن است.

فراگیری مهارت نوشتن یا «نگارش»، راه‌کاری بی‌بدیل برای گسترش دامنه اجتماعی شدن فرد است. کودک با یادگیری توانایی نوشتن درمی‌یابد که می‌تواند نیت خود را از راهی دیگر و بدون حضور خود، به اطلاع دیگران برساند. اختلال و کاستی در این مهارت، می‌تواند عاملی در جهت کاهش دامنه اجتماعی شدن فرد تلقی گردد. به همین دلیل، درست نوشتن و بیان افکار و احساسات به صورت کتبی، توانایی بسیار ارزشمندی است که والدین، آموزگاران و کل نظام آموزشی یک کشور باید در راه تحقق درست و اصولی آن، سعی وافیه مبذول دارند (فرامرزی و همکاران، ۱۳۹۰؛ شهودی مؤدهی و همکاران، ۱۳۹۲).

در برخی از منابع، برای یادگیری نوشتن، مراحل «حروف‌نویسی، کلمه‌نویسی، املانویسی، کلمه‌سازی و مهارت بیان پیام از طریق جملات» و برای آموزش نوشتن، مراحل «نوشتن غیرفعال (رونویسی)، نوشتن نیمه‌فعال (املا)، نوشتن فعال پایه یک (کلمه‌سازی)، نوشتن فعال پایه دو (جمله‌سازی) و نوشتن فعال خلاق (انشا)» مطرح شده‌است (زندى، ۱۳۹۱: ۱۴۶ و ۱۴۷). رویکردهای غالب آموزش نوشتن نیز عبارت‌اند از دو رویکرد «برآیندی» و «فرآیندی». رویکرد برآیندی از نظریه رفتاری و فلسفه اثبات‌گرایی نشئت گرفته‌است و بیشتر بر برآیند، آموزگار و کارکردهای پایین شناختی تأکید دارد. در این رویکرد، روش‌های آموزشی بیشتر یک‌سویه و برآیندنگر بوده و تعامل رودرروی آموزنده و آموزگار دیده‌نمی‌شود. در رویکرد فرآیندی، بر دانش‌آموزمحوری، مسئله‌محوری و فرآیندمحوری تأکید شده‌است. در این رویکرد، مهارت‌های پایه در متن نوشتار مورد توجه قرار می‌گیرند و از بررسی مستقل و بدون توجه به بافت متن پرهیز می‌شود (مطلق و همکاران، ۱۳۹۸).

نوشتن، گونه‌ها و انواع مختلفی دارد که طبیعتاً همه آن‌ها در دوره دبستان و از طریق دو کتاب «فارسی» و «نگارش» به دانش‌آموزان آموزش داده‌نمی‌شود. صرف‌نظر از این‌که در این دوره تحصیلی کدام‌یک از گونه‌های نوشتن آموزش داده‌می‌شود، آن‌چه در این زمینه از اهمیت بالایی برخوردار است، چگونگی ارائه و آموزش مباحث نگارشی است. پرواضح است که در آموزش نگارش همچون همه مطالب درسی، آموزه‌ها و فنون ریز و درشت لازم، باید به‌صورت متوالی تنظیم و دسته‌بندی شوند تا در فرآیند آموزش، مطالب آموخته‌شده قبلی، مطالب جدید را پشتیبانی و تقویت کنند. در تنظیم ارتباط طولی میان مباحث نگارشی پایه‌های متوالی، این نکته حایز اهمیت است که تقسیم‌بندی و توزیع مباحث و موضوعات در پایه‌های مختلف، علاوه بر داشتن ارتباطی معنادار، به‌شکلی باشد که موجب سنگینی مطالب و دشواری آموزش نشود. بدیهی است لحاظ نشدن ارتباط طولی در تدوین مباحث، سبب گسست ارتباط دانش‌آموزان با موضوعات آموخته پیشین و قطع مباحث می‌شود؛ به‌گونه‌ای که آن‌ها در میانه این ناپیوستگی بین مباحث در پایه‌های متوالی، در رسیدن به اندیشه‌ای نظام‌دار، دچار چالش و مشکل می‌شوند. آموختن پراکنده مباحث درسی منجر به تقویت حافظه‌محوری در دانش‌آموزان می‌گردد و به این ترتیب، آن‌ها بدون پی‌بردن به ضرورت فراگیری مباحث، نمی‌توانند در پایه‌های بعدی از آموخته‌ها و تجربه‌های خود استفاده کنند. و همین امر، آموزش را غیرجذاب و ناکارآمد می‌سازد. پس از جست‌وجو در پایگاه‌های معتبر علمی، روشن شد که در ارتباط با موضوع مدنظر ما تا لحظه نگارش این مقاله، هیچ پژوهشی صورت‌نگرفته‌است؛ اما در خصوص انشا و نوشتن در دوره

ابتدایی و نیز در رابطه با ارتباط عمودی مباحث دیگر منابع درسی این مقطع، مطالعاتی انجام شده است. محمدی (۱۳۹۲)، در «راه‌های تقویت مهارت نوشتن در دانش‌آموزان پایه ششم آموزش و پرورش شهر تهران» که عنوان پایان‌نامه ایشان است و در دانشگاه پیام نور دفاع شده، برای تقویت مهارت انشا راهکارهای جدیدی ارائه کرده است. نتایج پژوهش ایشان نشان داد که از بین عوامل اثرگذار بر تقویت مهارت نوشتن دانش‌آموزان پایه ششم، نقش معلم از همه برجسته‌تر است. کمری (۱۳۹۲)، در پایان‌نامه‌اش با عنوان «بررسی خطاهای دستوری انشای دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی دوزبانه‌ی کردی- فارسی (مطالعه موردی: شهرستان سرپل‌زهاب)»، تأثیر دوزبانی بر نحو دستور زبان فارسی دانش‌آموزان دوزبانه کردی- فارسی، تفاوت خطاهای دستوری دختران و پسران، ضعف انسجام متن و ... را روشن ساخت. کرمی‌گرافی و همکاران (۱۳۹۲)، در «بررسی ارتباط طولی کتب علوم تجربی چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی و علوم تجربی دوم و سوم دوره راهنمایی بر اساس شاخص‌های توالی و تداوم» نشان دادند که بر اساس شاخص‌های توالی و تداوم در ارتباط عمودی، مقدار $44/87\%$ هدف مشترک بین دو کتاب علوم، مقدار $6/86\%$ هدف مشترک بین سه کتاب علوم، مقدار $2/08\%$ هدف مشترک بین چهار کتاب علوم و مقدار $0/7\%$ هدف مشترک بین پنج کتاب علوم وجود دارد که در این میان، کتاب‌های دوم راهنمایی و چهارم ابتدایی به ترتیب بیشترین و کمترین ارتباط عمودی را با سایر کتاب‌های علوم دارند. شهودی مؤدهی و همکاران (۱۳۹۲)، در «مقایسه مهارت نوشتاری در میان دانش‌آموزان پایه اول دبستان با و بدون تجربه پیش از دبستان در شهر تهران» به این نتایج دست یافتند که در تمامی فرضیه‌های پژوهشی بین دانش‌آموزان با تجربه پیش از دبستان نسبت به دانش‌آموزان بدون تجربه پیش از دبستان از نظر مهارت املا و انشا، تفاوت معناداری وجود دارد. صیدی و دیگران (۱۳۹۴)، در «چگونه توانستم با ارائه‌ی راهکار مناسب، دانش‌آموزان را در نگارش انشا تقویت نمایم؟»، کوشیده‌اند علل مشکلات انشانویسی دانش‌آموزان پایه پنجم دبستان توحید ارون‌دکنار را بررسی کرده و برای رفع آن‌ها راهکارهایی بیانند. عابدینی (۱۳۹۵)، در پایان‌نامه‌اش با عنوان «آسیب‌شناسی برنامه درسی انشا در پایه ششم در شهر یزد» به بررسی آسیب‌های برنامه درسی انشا از نظر هدف، محتوی، روش تدریس، ارزشیابی، صلاحیت حرفه‌ای معلمان و سواد انشانویسی دانش‌آموزان پرداخته و نتایج نشان داد که از نظر معلمان پایه ششم شهر یزد، برنامه درسی انشا در ابعاد هدف، محتوی، روش تدریس و روش‌های ارزیابی از مطلوبیت لازم برخوردار است. مردانی و همکاران (۱۳۹۵)، در «مقایسه مهارت نوشتاری در میان دانش‌آموزان پایه اول دبستان با و بدون تجربه پیش از دبستان شهرستان آبادان» به این نتایج

_____ بررسی طولی مباحث نگارش در مقطع ابتدایی

دست‌یافتند که میانگین نمرات دانش‌آموزانی که تجربه پیش‌دبستانی داشتند، بیشتر از دانش‌آموزان فاقد این تجربه بود و تفاوت معناداری بین مهارت‌های نوشتن دانش‌آموزان دختر و پسر وجود دارد. شکرباغی (۱۳۹۶)، در «ارزیابی چگونگی ارتباط طولی محتوا (مفاهیم، اصول و مهارت‌ها) کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره عمومی از منظر ملاک‌های محتوایی و ملاک‌های ساختاری» نشان داد که سرفصل‌های کتاب علوم تجربی چهارم ابتدایی و هشتم با سرفصل‌های چارچوب آزمون تیمز ۲۰۱۵ مطابقت ندارد. و کیان (۱۳۹۸) در «اثر تکنیک‌های نگارش در پیشرفت مهارت انشانویسی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی» نشان داد که آموزش انشانویسی بر پیشرفت درس انشا در دانش‌آموزان، به‌ویژه در بخش‌های اساسی قواعد و سازمان‌دهی، به‌طور چشمگیری مؤثر بوده است.

روش پژوهش

روش این تحقیق، از نوع توصیفی-تحلیلی است. توضیح این‌که بعد از مطالعات صورت‌گرفته درخصوص نمونه‌های آماری و فراهم آوردن مواد و سازوکارهای لازم، داده‌های به دست آمده به کمک نرم‌افزار SPSS و جداول آماری، توصیف و تبیین شده و سپس تحلیل و نتیجه‌گیری شده است. جامعه آماری پژوهش، مباحث نگارشی کتاب‌های درسی فارسی و نگارش فارسی هر شش پایه دوره ابتدایی است که در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ به چاپ رسیده است. بنابراین، در این تحقیق، نمونه آماری با جامعه آماری برابر است. برای جمع‌آوری داده‌ها، تمام مباحث نگارشی کتاب‌های مذکور مورد مطالعه قرار گرفته و فیش‌برداری، طبقه‌بندی و نام‌گذاری شده است. در نام‌گذاری مباحث نگارشی، آن‌جا که در کتاب‌های نگارش و فارسی نامی برای مبحث مشخصی به کار رفته بود، عین آن نام را به کار بردیم؛ اما برای مباحثی که فاقد نام و عنوان مشخصی بودند، نامی تعریف کردیم تا بررسی و مطالعه حاضر نظم و انسجام بیشتری داشته باشد.

یافته‌های پژوهش

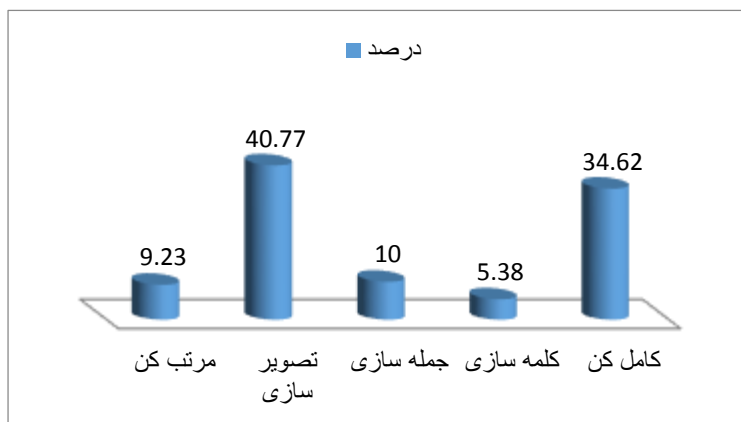
آن‌چه ذیلاً از نظر می‌گذرد، توصیف آماری داده‌های پژوهش و تحلیل آن‌هاست که به کمک جداول و نرم‌افزار SPSS صورت‌گرفته است. خلاصه‌کردن و تنظیم داده‌ها به ما کمک می‌کند تا به اطلاعاتی گویا و تفسیرپذیر دست‌یابیم و روابط میان مسائل پژوهشی را راحت‌تر کشف و بررسی کنیم.

۱. مباحث نگارشی پایه اول ابتدایی

جدول ۱: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه اول ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۴۵	۳۴/۶۲
کلمه سازی	۷	۵/۳۸
جمله سازی	۱۳	۱۰
تصویر سازی	۵۳	۴۰/۷۷
مرتب کن	۱۲	۹/۲۳
بندنویسی	۰	۰
درک متن	۰	۰
بازگردانی	۰	۰
بازنویسی	۰	۰
مقایسه نویسی	۰	۰
خاطره نویسی	۰	۰
بازآفرینی	۰	۰
خلاصه نویسی	۰	۰
ادامه نویسی	۰	۰
تحقیق	۰	۰
گزارش نویسی	۰	۰
توصیف	۰	۰
تخیل	۰	۰
نامه نگاری	۰	۰
نگارش به روش پرسشگری	۰	۰
نوشتن در مورد موضوع تعیین شده	۰	۰
بیان احساسات از راه شنیداری	۰	۰
شرح حال نویسی	۰	۰
مفهوم نویسی ضرب المثل	۰	۰
نگارش با کلماتی مشخص	۰	۰

نشانه‌های نگارش	۰	۰
جمع و درصد	۱۳۰	۱۰۰

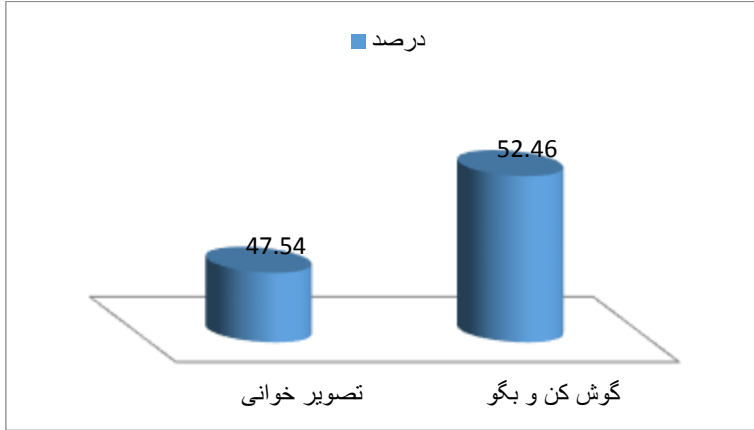

نمودار ۱: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه اول ابتدایی

داده‌های جدول و نمودار (۱) نشان می‌دهد در کتاب نگارش پایه اول ابتدایی، مباحث نگارشی کامل کن (۳۴/۶۲٪)، کلمه سازی (۵/۳۸٪)، جمله سازی (۱۰٪)، تصویر سازی (۴۰/۷۷٪) و مرتب کن (۹/۲۳٪) فراوانی دارند و از دیگر مباحث، چیزی به چشم نمی‌خورد. از میان مباحث به کاررفته در این کتاب نیز، بیشترین فراوانی مربوط به مبحث «تصویر سازی» است.

جدول ۲: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه اول ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش کن و بگو	۳۲	۵۲/۴۶
تصویر خوانی	۲۹	۴۷/۵۴
صندلی صمیمیت	۰	۰
قصه گویی و صندلی صمیمیت	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۰	۰
درک مطلب	۰	۰
جمع و درصد	۶۱	۱۰۰

نمودار ۲: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه اول ابتدایی

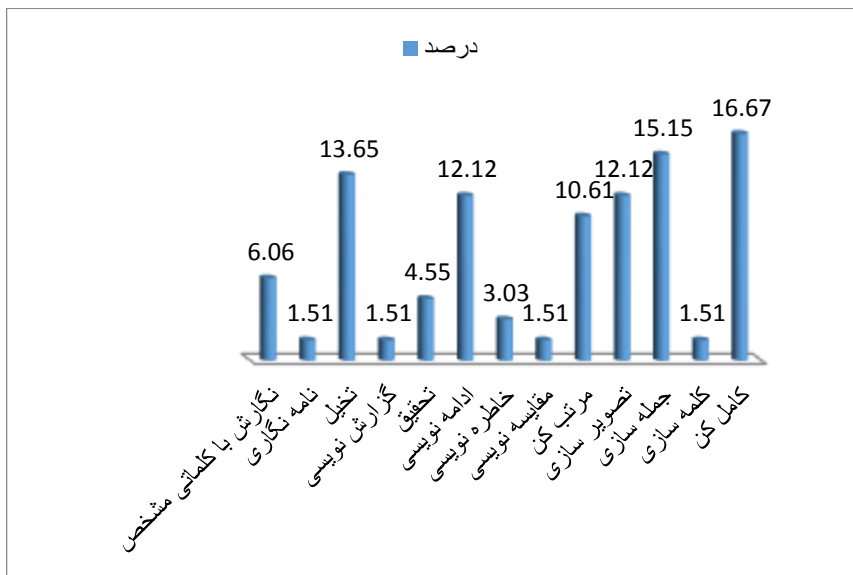
داده‌های جدول و نمودار (۲) حاکی آن است که در کتاب فارسی پایه اول ابتدایی، مباحث نگارشی گویش کن و بگو (۵۲/۴۶٪) و تصویرخوانی (۴۷/۵۴٪) فراوانی دارند و از بین این دو، بیشترین فراوانی از آن مبحث «گویش کن و بگو» است.

۲. مباحث نگارشی پایه دوم ابتدایی

جدول ۳: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه دوم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۱۱	۱۶/۶۷
کلمه‌سازی	۱	۱/۵۱
جمله‌سازی	۱۰	۱۵/۱۵
تصویرسازی	۸	۱۲/۱۲
مرتب کن	۷	۱۰/۶۱
بندنویسی	۰	۰
درک متن	۰	۰
بازگردانی	۰	۰
بازنویسی	۰	۰
مقایسه‌نویسی	۱	۱/۵۱
خاطره‌نویسی	۲	۳/۰۳

۰	۰	بازآفرینی
۰	۰	خلاصه‌نویسی
۱۲/۱۲	۸	ادامه‌نویسی
۴/۵۵	۳	تحقیق
۱/۵۱	۱	گزارش‌نویسی
۰	۰	توصیف
۱۳/۶۵	۹	تخیل
۱/۵۱	۱	نامه‌نگاری
۰	۰	نگارش به روش پرسشگری
۰	۰	نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده
۰	۰	بیان احساسات از راه شنیداری
۰	۰	شرح حال‌نویسی
۰	۰	مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل
۶/۰۶	۴	نگارش با کلماتی مشخص
۰	۰	نشانه‌های نگارش
۱۰۰	۶۶	جمع و درصد

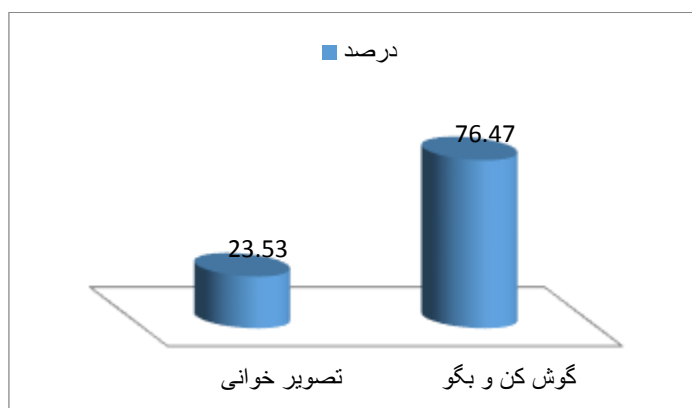

نمودار ۳: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه دوم ابتدایی

داده‌های جدول و نمودار (۳) روشن می‌سازد که در کتاب نگارش پایه دوم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی شامل کامل‌کن (۶۱/۶۷٪)، کلمه‌سازی (۱/۵۱٪)، جمله‌سازی (۱۵/۱۵٪)، تصویرسازی (۱۲/۱۲٪)، مرتب‌کن (۱۰/۶۱٪)، مقایسه‌نویسی (۱/۵۱٪)، خاطره‌نویسی (۳/۰۳٪)، ادامه‌نویسی (۱۲/۱۲٪)، تحقیق (۴/۵۵٪)، گزارش‌نویسی (۱/۵۱٪)، تخیل (۱۳/۶۵٪)، نامه‌نگاری (۱/۵۱٪) و نگارش با کلماتی مشخص (۶/۰۶٪) است و مبحث «کامل‌کن» بیشترین فراوانی را داراست.

جدول ۴: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه دوم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش‌کن و بگو	۱۳	۷۶/۴۷
تصویرخوانی	۴	۲۳/۵۳
صندلی صمیمیت	۰	۰
قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۰	۰
درک مطلب	۰	۰
جمع و درصد	۱۷	۱۰۰

نمودار ۴: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه دوم ابتدایی

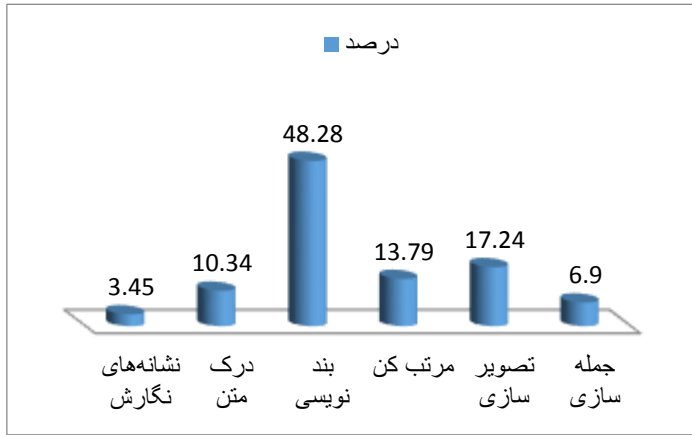
داده‌های جدول و نمودار (۴) بیانگر آن است که در کتاب فارسی پایه دوم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی شامل گوش کن و بگو (۷۶/۴۷٪) و تصویرخوانی (۲۳/۵۳٪) است. بنابراین، مبحث «گوش کن و بگو» بیشترین فراوانی مباحث نگارشی را در کتاب فارسی پایه دوم دارد.

۳. مباحث نگارشی پایه سوم ابتدایی

جدول ۵: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه سوم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۰	۰
کلمه‌سازی	۰	۰
جمله‌سازی	۲	۶/۹۰
تصویرسازی	۵	۱۷/۲۴
مرتب کن	۴	۱۳/۷۹
بندنویسی	۱۴	۴۸/۲۸
درک متن	۳	۱۰/۳۴
بازگردانی	۰	۰
بازنویسی	۰	۰
مقایسه‌نویسی	۰	۰
خاطره‌نویسی	۰	۰
بازآفرینی	۰	۰
خلاصه‌نویسی	۰	۰
ادامه‌نویسی	۰	۰
تحقیق	۰	۰
گزارش‌نویسی	۰	۰
توصیف	۰	۰
تخیل	۰	۰
نامه‌نگاری	۰	۰
نگارش به روش پرسشگری	۰	۰
نوشتن در مورد موضوع تعیین شده	۰	۰
بیان احساسات از راه شنیداری	۰	۰

شرح حال نویسی	۰	۰
مفهوم نویسی ضرب المثل	۰	۰
نگارش با کلماتی مشخص	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۳/۴۵	۱
جمع و درصد	۱۰۰	۲۹

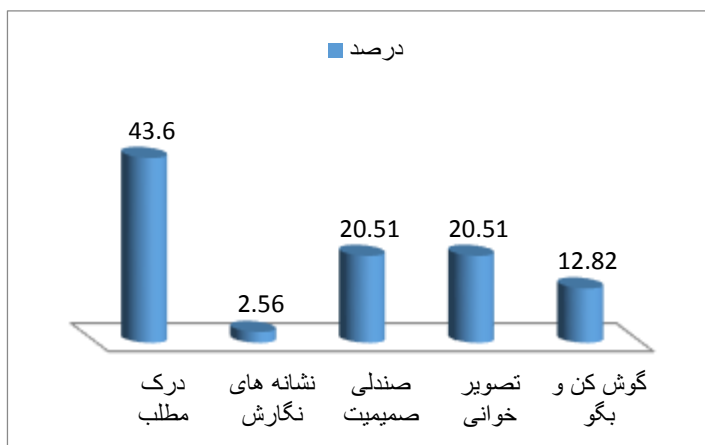
نمودار ۵: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه سوم ابتدایی

همان‌طور که از داده‌های جدول و نمودار (۵) پیداست، در کتاب نگارش پایه سوم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی در جمله‌سازی (۶/۹۰٪)، تصویرسازی (۱۷/۲۴٪)، مرتب‌کن (۱۳/۷۹٪)، بندنویسی (۴۸/۲۸٪)، درک متن (۱۰/۳۴٪) و نشانه‌های نگارش (۳/۴۵٪) به چشم می‌خورد و در این میان، «بندنویسی» بیشترین فراوانی را دارد.

جدول ۶: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه سوم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش کن و بگو	۵	۱۲/۸۲
تصویرخوانی	۸	۲۰/۵۱
صندلی صمیمیت	۸	۲۰/۵۱
قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۱	۲/۵۶

۴۳/۶۰	۱۷	درک مطلب
۱۰۰	۳۹	جمع و درصد

نمودار ۶: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه سوم ابتدایی

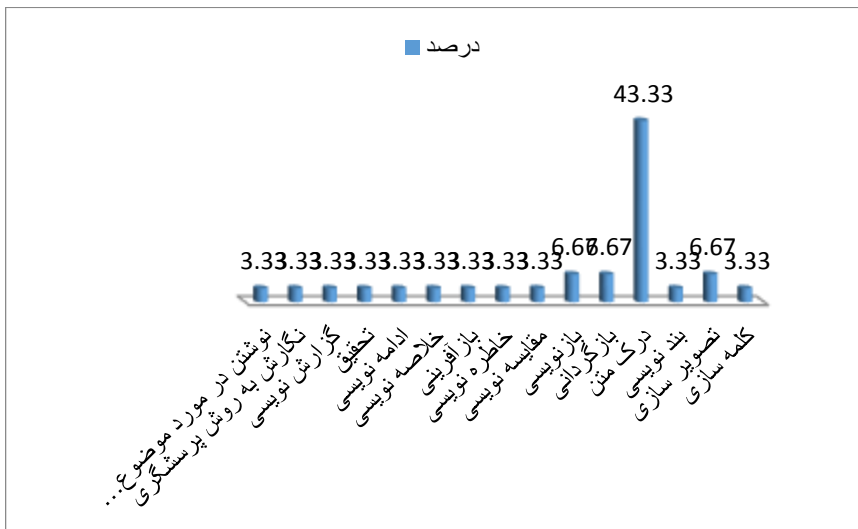
داده‌های جدول و نمودار (۶) نشان می‌دهد در کتاب فارسی پایه سوم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی شامل گوش کن و بگو (۱۲/۸۲٪)، تصویرخوانی (۲۰/۵۱٪)، صندلی صمیمیت (۲۰/۵۱٪)، نشانه‌های نگارش (۲/۵۶٪) و درک مطلب (۴۳/۶۰٪) است و بیشترین فراوانی در مبحث «درک مطلب» مشاهده می‌شود.

۴. مباحث نگارشی پایه چهارم ابتدایی

جدول ۷: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه چهارم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۰	۰
کلمه‌سازی	۱	۳/۳۳
جمله‌سازی	۰	۰
تصویرسازی	۲	۶/۶۷
مرتب کن	۰	۰
بندنویسی	۱	۳/۳۳
درک متن	۱۳	۴۳/۳۳
بازگردانی	۲	۶/۶۷

۶/۶۷	۲	بازنویسی
۳/۳۳	۱	مقایسه‌نویسی
۳/۳۳	۱	خاطره‌نویسی
۳/۳۳	۱	بازآفرینی
۳/۳۳	۱	خلاصه‌نویسی
۳/۳۳	۱	ادامه‌نویسی
۳/۳۳	۱	تحقیق
۳/۳۳	۱	گزارش‌نویسی
۰	۰	توصیف
۰	۰	تخیل
۰	۰	نامه‌نگاری
۳/۳۳	۱	نگارش به روش پرسشگری
۳/۳۳	۱	نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده
۰	۰	بیان احساسات از راه شنیداری
۰	۰	شرح حال‌نویسی
۰	۰	مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل
۰	۰	نگارش با کلماتی مشخص
۰	۰	نشانه‌های نگارش
۱۰۰	۳۰	جمع و درصد

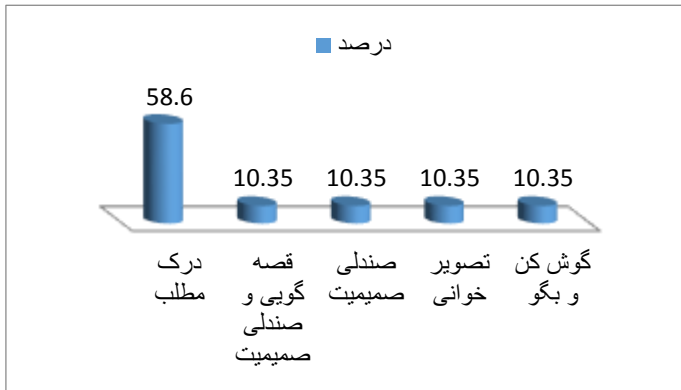

نمودار ۷: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه چهارم ابتدایی

از داده‌های جدول و نمودار (۷) برمی‌آید که در کتاب نگارش پایه چهارم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی با کلمه‌سازی (۳۳/۳٪)، تصویرسازی (۶۷/۶٪)، بندنویسی (۳۳/۳٪)، درک متن (۴۳/۳۳٪)، بازگردانی (۶۷/۶٪)، بازنویسی (۶۷/۶٪)، مقایسه‌نویسی، خاطره‌نویسی، بازآفرینی، خلاصه‌نویسی، ادامه‌نویسی، تحقیق، گزارش‌نویسی، نگارش به روش پرسشگری و نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده (هر مبحث ۳۳/۳٪) است. از این‌رو، مبحث «درک متن»، بیشترین فراوانی را در این کتاب دارد.

جدول ۸: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش کن و بگو	۳	۱۰/۳۵
تصویرخوانی	۳	۱۰/۳۵
صندلی صمیمیت	۳	۱۰/۳۵
قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	۳	۱۰/۳۵
نشانه‌های نگارش	۰	۰
درک مطلب	۱۷	۵۸/۶۰
جمع و درصد	۲۹	۱۰۰

نمودار ۸: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی

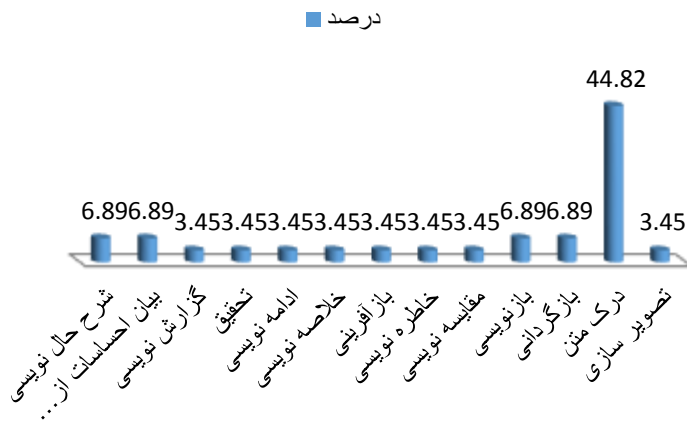
داده‌های جدول و نمودار (۸) بیانگر آن است که در کتاب فارسی پایه چهارم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی شامل گوش کن و بگو (۱۰/۳۵٪)، تصویرخوانی (۱۰/۳۵٪)، صندلی صمیمیت (۱۰/۳۵٪)، قصه‌گویی و صندلی صمیمیت (۱۰/۳۵٪) و درک مطلب (۵۸/۶۰٪) است. بنابراین، مبحث «درک مطلب» بیشترین فراوانی را در میان مباحث نگارشی این کتاب دارد.

۵. مباحث نگارشی پایه پنجم ابتدایی

جدول ۹: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه پنجم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۰	۰
کلمه‌سازی	۰	۰
جمله‌سازی	۰	۰
تصویرسازی	۱	۳/۴۵
مرتب کن	۰	۰
بندنویسی	۰	۰
درک متن	۱۳	۴۴/۸۲
بازگردانی	۲	۶/۸۹
بازنویسی	۲	۶/۸۹

۳/۴۵	۱	مقایسه‌نویسی
۳/۴۵	۱	خاطره‌نویسی
۳/۴۵	۱	بازآفرینی
۳/۴۵	۱	خلاصه‌نویسی
۳/۴۵	۱	ادامه‌نویسی
۳/۴۵	۱	تحقیق
۳/۴۵	۱	گزارش‌نویسی
۰	۰	توصیف
۰	۰	تخیل
۰	۰	نامه‌نگاری
۰	۰	نگارش به روش پرسشگری
۰	۰	نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده
۶/۸۹	۲	بیان احساسات از راه شنیداری
۶/۸۹	۲	شرح حال‌نویسی
۰	۰	مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل
۰	۰	نگارش با کلماتی مشخص
۰	۰	نشانه‌های نگارش
۱۰۰	۲۹	جمع و درصد

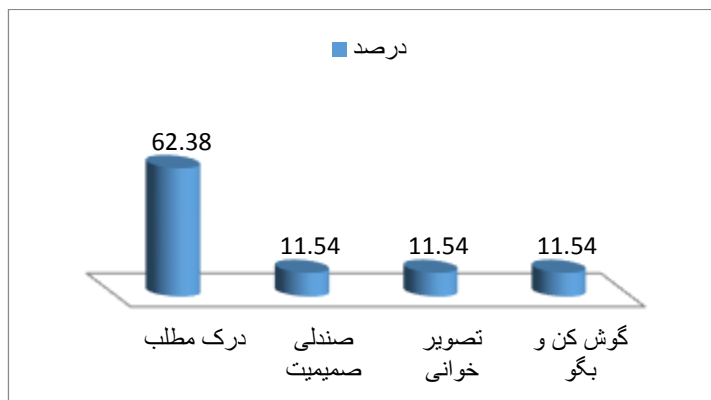

نمودار ۹: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه پنجم ابتدایی

همان‌طور که از داده‌های جدول و نمودار (۹) پیداست، در کتاب نگارش پایه پنجم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی با تصویرسازی (۳/۴۵٪)، درک مطلب (۴۴/۸۲٪)، بازگردانی (۶/۸۹٪)، بازنویسی (۶/۸۹٪)، مقایسه‌نویسی (۳/۴۵٪)، خاطره‌نویسی (۳/۴۵٪)، بازآفرینی (۳/۴۵٪)، خلاصه‌نویسی (۳/۴۵٪)، ادامه‌نویسی (۳/۴۵٪)، تحقیق (۳/۴۵٪)، گزارش‌نویسی (۳/۴۵٪)، بیان احساسات از راه شنیداری (۶/۸۹٪) و شرح حال‌نویسی (۶/۸۹٪) است و مبحث «درک متن» بیشترین فراوانی را در این میان دارد.

جدول ۱۰: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش کن و بگو	۳	۱۱/۵۴
تصویرخوانی	۳	۱۱/۵۴
صندلی صمیمیت	۳	۱۱/۵۴
قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۰	۰
درک مطلب	۱۷	۶۲/۳۸
جمع و درصد	۲۶	۱۰۰

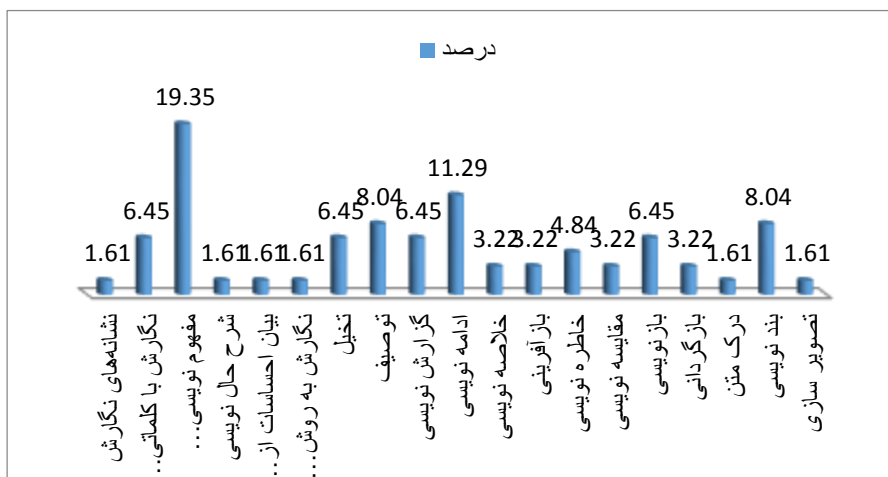
نمودار ۱۰: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی داده‌های جدول و نمودار (۱۰)، بیانگر فراوانی مباحث نگارشی گوش کن و بگو (۱۱/۵۴٪)، تصویرخوانی (۱۱/۵۴٪)، صندلی صمیمیت (۱۱/۵۴٪) و درک مطلب (۶۲/۳۸٪) در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی است. به علاوه این که مبحث «درک مطلب»، بیشترین فراوانی را در این کتاب دارد.

۶. مباحث نگارشی پایه ششم ابتدایی

جدول ۱۱: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه ششم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
کامل کن	۰	۰
کلمه‌سازی	۰	۰
جمله‌سازی	۰	۰
تصویرسازی	۱	۱/۶۱
مرتب کن	۰	۰
بندنویسی	۵	۸/۰۴
درک متن	۱	۱/۶۱
بازگردانی	۲	۳/۲۲
بازنویسی	۴	۶/۴۵
مقایسه‌نویسی	۲	۳/۲۲
خاطره‌نویسی	۳	۴/۸۴

۳/۲۲	۲	باز آفرینی
۳/۲۲	۲	خلاصه نویسی
۱۱/۲۹	۷	ادامه نویسی
۰	۰	تحقیق
۶/۴۵	۴	گزارش نویسی
۸/۰۴	۵	توصیف
۶/۴۵	۴	تخیل
۰	۰	نامه نگاری
۱/۶۱	۱	نگارش به روش پرسشگری
۰	۰	نوشتن در مورد موضوع تعیین شده
۱/۶۱	۱	بیان احساسات از راه شنیداری
۱/۶۱	۱	شرح حال نویسی
۱۹/۳۵	۱۲	مفهوم نویسی ضرب المثل
۶/۴۵	۴	نگارش با کلماتی مشخص
۱/۶۱	۱	نشانه های نگارش
۱۰۰	۶۲	جمع و درصد

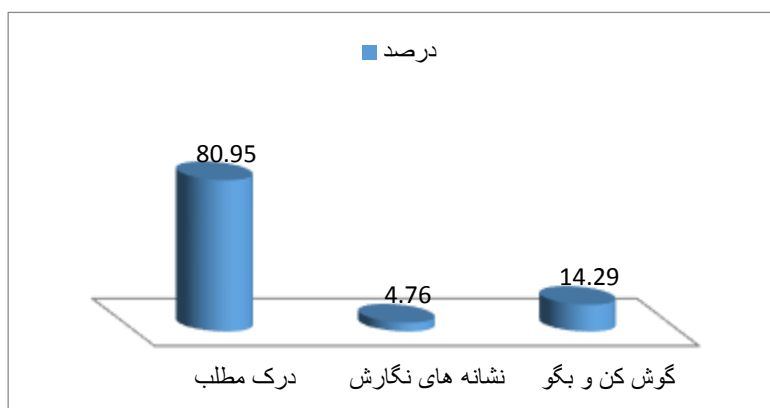

نمودار ۱۱: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه ششم ابتدایی

چنان‌که داده‌های جدول و نمودار (۱۱) نشان می‌دهد، در کتاب نگارش پایه ششم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی در تصویرسازی (۱/۶۱٪)، بندنویسی (۸/۰۴٪)، درک مطلب (۱/۶۱٪)، بازگردانی (۳/۲۲٪)، بازنویسی (۶/۴۵٪)، مقایسه‌نویسی (۳/۲۲٪)، خاطره‌نویسی (۴/۸۴٪)، بازآفرینی (۳/۲۲٪)، خلاصه‌نویسی (۳/۲۲٪)، ادامه‌نویسی (۱۱/۲۹٪)، گزارش‌نویسی (۶/۴۵٪)، توصیف (۸/۰۴٪)، تخیل (۶/۴۵٪)، نگارش به روش پرسشگری (۱/۶۱٪)، بیان احساسات از راه شنیداری (۱/۶۱٪)، شرح حال‌نویسی (۱/۶۱٪)، مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل (۱۹/۳۵٪)، نگارش با کلماتی مشخص (۶/۴۵٪) و نشانه‌های نگارش (۱/۶۱٪) است. بنابراین مبحث «مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل» بیشترین فراوانی را در کتاب نگارش پایه‌ی ششم ابتدایی دارد.

جدول ۱۲: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی

مباحث نگارشی	تعداد	درصد
گوش کن و بگو	۳	۱۴/۲۹
تصویرخوانی	۰	۰
صندلی صمیمیت	۰	۰
قصه‌گویی و صندلی صمیمیت	۰	۰
نشانه‌های نگارش	۱	۴/۷۶
درک مطلب	۱۷	۸۰/۹۵
جمع و درصد	۲۱	۱۰۰

نمودار ۱۲: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی

داده‌های جدول و نمودار (۱۲) مشخص می‌سازد که در کتاب فارسی پایه ششم ابتدایی، فراوانی مباحث نگارشی شامل گوش کن و بگو (۱۴/۲۹٪)، نشانه‌های نگارش (۴/۷۶٪) و درک مطلب (۸۰/۹۵٪) است. بنابراین، مبحث «درک مطلب» بیشترین فراوانی را در کتاب فارسی پایه ششم دارد.

۷. مباحث نگارشی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی

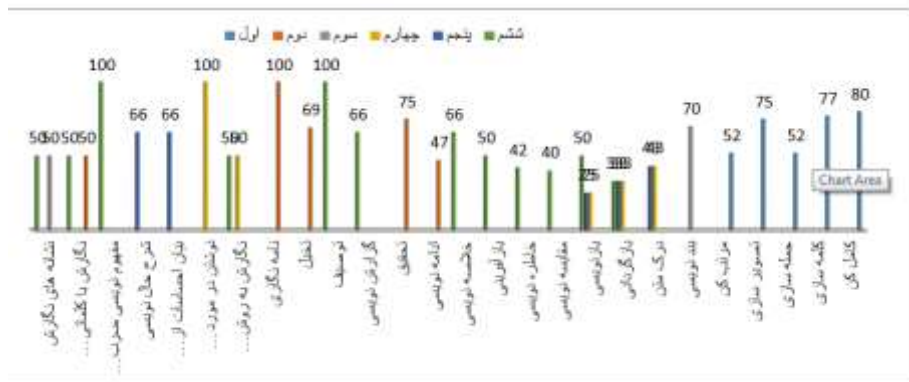
جدول ۱۳: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب‌های نگارش فارسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی

مباحث نگارشی	آماره	پایه‌های تحصیلی دوره ابتدایی					
		اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
کامل‌کن	فراوانی	۴۵	۱۱	۰	۰	۰	۰
درصد		۸/۳۶	۱/۶۴	۰	۰	۰	۰
کلمه‌سازی	فراوانی	۷	۱	۰	۱	۰	۰
درصد		٪۷۷	٪۱۱	۰	٪۱۱	۰	۰
جمله‌سازی	فراوانی	۱۳	۱۰	۲	۰	۰	۰
درصد		٪۵۲	٪۴۰	٪۸	۰	۰	۰
تصویرسازی	فراوانی	۵۳	۸	۵	۲	۱	۱
درصد		٪۷۵	٪۴۳	٪۷	۲/۸۶	٪۴۳	٪۴۳
مرتب‌کن	فراوانی	۱۲	۷	۴	۰	۰	۰
درصد		٪۵۲/۱۷	٪۴۳	٪۱۷/۳۹	۰	۰	۰
بندنویسی	فراوانی	۰	۰	۱۴	۱	۵	۰
درصد		۰	۰	٪۷۰	٪۵	٪۲۵	٪۱۰۰
درک متن	فراوانی	۰	۰	۳	۱۳	۱۳	۱
درصد		۰	۰	٪۱۰/۱۰۰	٪۴۳/۳۳	٪۴۳/۳۳	٪۳/۳۴
بازگردانی	فراوانی	۰	۰	۰	۲	۲	۲
درصد		۰	۰	۰	٪۳۳/۳۳	٪۳۳/۳۳	٪۳۳/۳۳

بررسی طولی مباحث نگارش در مقطع ابتدایی

۸	۴	۲	۲	۰	۰	۰	فراوانی	بازنویسی
%۱۰۰	%۵۰	%۲۵	%۲۵	۰	۰	۰	درصد	
۵	۲	۱	۱	۰	۱	۰	فراوانی	مقایسه نویسی
%۱۰۰	%۴۰	%۲۰	%۲۰	۰	%۲۰	۰	درصد	
۷	۳	۱	۱	۰	۲	۰	فراوانی	خاطره نویسی
%۱۰۰	%۴۲/۸۵	%۱۴/۲۹	%۱۴/۲۹	۰	%۲۸/۵۷	۰	درصد	
۴	۲	۱	۱	۰	۰	۰	فراوانی	بازآفرینی
%۱۰۰	%۵۰	%۲۵	%۲۵	۰	۰	۰	درصد	
۳	۲	۱	۰	۰	۰	۰	فراوانی	خلاصه نویسی
%۱۰۰	%۶۶/۶۷	%۳۳/۳۳	۰	۰	۰	۰	درصد	
۱۷	۷	۱	۱	۰	۸	۰	فراوانی	ادامه نویسی
%۱۰۰	%۴۱/۱۸	%۵/۸۸	%۵/۸۸	۰	%۴۷/۰۶	۰	درصد	
۴	۰	۱	۰	۰	۳	۰	فراوانی	تحقیق
%۱۰۰	۰	%۲۵	۰	۰	%۷۵	۰	درصد	
۶	۴	۱	۰	۰	۱	۰	فراوانی	گزارش نویسی
%۱۰۰	%۶۶/۶۶	%۱۶/۶۷	۰	۰	%۱۶/۶۷	۰	درصد	
۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	فراوانی	توصیف
%۱۰۰	%۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	درصد	
۱۳	۴	۰	۰	۰	۹	۰	فراوانی	تخیل
%۱۰۰	%۳۰/۷۷	۰	۰	۰	%۶۹/۲۳	۰	درصد	
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فراوانی	نامه‌نگاری
%۱۰۰	۰	۰	۰	۰	%۱۰۰	۰	درصد	

۲	۱	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	نگارش به
%۱۰۰	%۵۰	۰	%۵۰	۰	۰	۰	درصد	روش پرسش گری
۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	فراوانی	نوشتن در
%۱۰۰	۰	۰	%۱۰۰	۰	۰	۰	درصد	مورد موضوع تعیین شده
۳	۱	۲	۰	۰	۰	۰	فراوانی	بیان احساسات
%۱۰۰	%۳۳/۳۳	%۶۶/۶۷	۰	۰	۰	۰	درصد	از راه شنیداری
۳	۱	۲	۰	۰	۰	۰	فراوانی	شرح حال نویسی
%۱۰۰	%۳۳/۳۳	%۶۶/۶۷		۰	۰	۰	درصد	
۱۲	۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	فراوانی	مفهوم نویسی
۱۲	۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	درصد	ضربال مثل
۸	۴	۰	۰	۰	۴	۰	فراوانی	نگارش با
۸	۴	۰	۰	۰	۴	۰	درصد	کلماتی مشخص
۲	۱	۰	۰	۱	۰	۰	فراوانی	نشانه‌های نگارش
%۱۰۰	%۵۰	۰	۰	%۵۰	۰	۰	درصد	

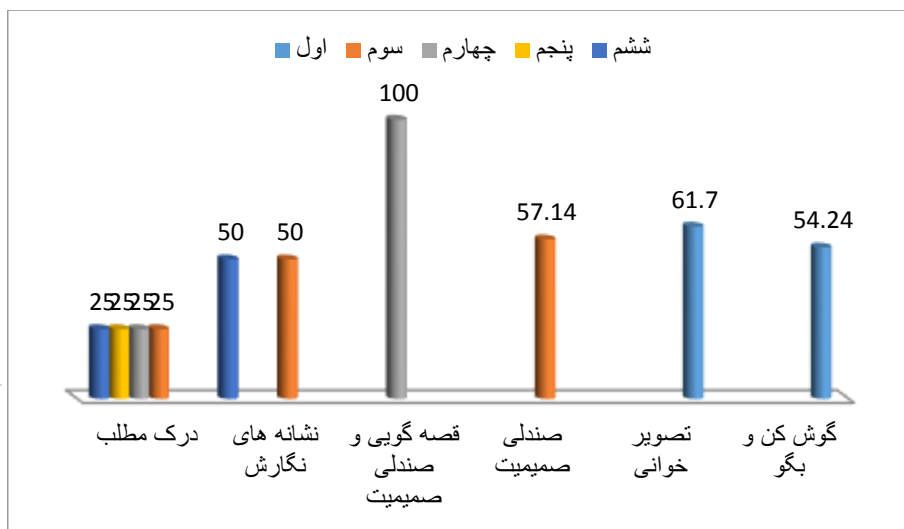
نمودار ۱۳: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک بیشترین مباحث نگارشی در کتاب نگارش فارسی پایه‌های اول تا ششم ابتدای

از داده‌های جدول و نمودار (۱۳) پیداست که در کتاب‌های نگارش پایه‌های اول تا ششم ابتدایی، بیشترین فراوانی مباحث نگارشی مربوط است به: کامل‌کن (۸۰/۳۶٪)، کلمه‌سازی (۷۷/۷۸٪)، جمله‌سازی (۵۲٪)، تصویرسازی (۷۵/۷۱٪) و مرتب‌کن (۵۲/۱۷٪) در پایه اول؛ بندنویسی (۷۰٪) در پایه سوم؛ درک متن (۴۳/۳۳٪) در پایه‌های چهارم و پنجم؛ بازگردانی (۳۳/۳۳٪) در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم؛ بازنویسی (۵۰٪)، مقایسه‌نویسی (۴۰٪)، خاطره‌نویسی (۴۲/۸۵٪)، بازآفرینی (۵۰٪) و خلاصه‌نویسی (۶۶/۶۷٪) در پایه ششم؛ ادامه‌نویسی (۴۷/۰۶٪) و تحقیق (۷۵٪) در پایه دوم؛ گزارش‌نویسی (۶۶/۶۶٪) و توصیف (۱۰۰٪) در پایه ششم؛ تخیل (۶۹/۲۳٪) و نامه‌نگاری (۱۰۰٪) در پایه دوم؛ نگارش به روش پرسشگری (۵۰٪) در پایه‌های چهارم و ششم؛ نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده (۱۰۰٪) در پایه چهارم؛ بیان احساسات از راه شنیداری (۶۶/۶۷٪) و شرح حال‌نویسی (۶۶/۶۷٪) در پایه پنجم؛ مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل (۱۰۰٪) در پایه ششم؛ نگارش با کلماتی مشخص (۵۰٪) در پایه‌های دوم و ششم و نشانه‌های نگارش (۵۰٪) در پایه‌های سوم و ششم.

جدول ۱۴: فراوانی مباحث نگارشی در کتاب‌های فارسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی

جمع و درصد	پایه‌های تحصیلی دوره ابتدایی						آماره	مباحث نگارشی
	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول		
۵۹	۳	۳	۳	۵	۱۳	۳۲	فراوانی	گوش‌کن و بگو
٪۱۰۰	٪۵/۰۸	٪۵/۰۸	٪۵/۰۸	٪۸/۴۷	٪۲۲/۰۳	٪۵۴/۲۴	درصد	

۴۷	۰	۳	۳	۸	۴	۲۹	فراوانی	تصویر خوانی
%۱۰۰	۰	%۶/۳۸	%۶/۳۸	%۱۷/۰۲	%۸/۵۲	%۶۱/۷۰	درصد	
۱۴	۰	۳	۳	۸	۰	۰	فراوانی	صندلی صمیمیت
%۱۰۰	۰	%۲۱/۴۳	%۲۱/۴۳	%۵۷/۱۴	۰	۰	درصد	
۳	۰	۰	۳	۰	۰	۰	فراوانی	قصه‌گویی و صندلی صمیمیت
%۱۰۰	۰	۰	%۱۰۰	۰	۰	۰	درصد	
۲	۱	۰	۰	۱	۰	۰	فراوانی	نشانه‌های نگارش
%۱۰۰	%۵۰	۰	۰	%۵۰	۰	۰	درصد	
۶۸	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۰	۰	فراوانی	درک مطلب
%۱۰۰	%۲۵	%۲۵	%۲۵	%۲۵	۰	۰	درصد	

نمودار ۱۴: فراوانی نمونه‌ها به تفکیک بیشترین مباحث نگارشی در کتاب فارسی پایه‌های اول تا ششم

ابتدایی

داده‌های جدول و نمودار (۱۴) نشان می‌دهد که در کتاب‌های فارسی پایه‌های اول تا ششم ابتدایی، بیشترین فراوانی مباحث نگارشی مربوط است به: گوش کن و بگو (۵۴/۲۴٪) و تصویرخوانی (۶۱/۷۰٪) در پایه اول؛ صندلی صمیمیت (۵۷/۱۴٪) در پایه سوم؛ قصه‌گویی و صندلی صمیمیت (۵۷/۱۴٪) در پایه چهارم؛ نشانه‌های نگارش (۵۰٪) در پایه‌های سوم و ششم و درک مطلب (۲۵٪) در پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم.

نتیجه‌گیری

با توجه به داده‌های پژوهش و بررسی و تحلیل آن‌ها، روشن شد که در کتاب‌های نگارش شش پایه این دوره، ۲۶ مبحث مرتبط با حوزه نگارش آمده که ۲۴ مورد آن به‌طور مستقیم مربوط به مهارت نوشتن است و ۲ مورد «درک متن» و «تحقیق»، پیوند مستقیمی با این مهارت ندارند؛ بلکه پرداختن به این دو، دانش‌آموزان را برای دست‌یازیدن به نوشتن، آماده‌تر می‌سازد. در کتاب‌های فارسی این مقطع نیز ۶ مبحث آمده است که جز «نشانه‌های نگارشی»، مابقی آن‌ها ارتباط مستقیمی با مسئله‌ی نگارش ندارند؛ اما از آن جایی که این تمرین‌ها به مهارت‌های زبانی گوش‌دادن، سخن‌گفتن و خواندن مربوط می‌شوند، نهایتاً در تقویت مهارت نوشتن/نگارش دانش‌آموزان این دوره، بسیار مؤثرند. و از میان مباحث کتاب‌های نگارش این مقطع، تمرین‌های «کامل کن، کلمه‌سازی، جمله‌سازی، تصویرسازی (تصویرنویسی) و مرتب کن» را باید ویژه دوره اول ابتدایی و دو تمرین «بندنویسی» و «درک متن» را حلقه اتصال مباحث کتاب‌های نگارش هر دو دوره این مقطع دانست. مابقی تمرین‌های نگارشی این کتب، خاص دوره دوم ابتدایی است؛ هرچند گاه برخی از آن‌ها در کتاب نگارش پایه دوم نیز دیده می‌شوند. در کتاب‌های فارسی این مقطع نیز تمرینی نداریم که در عین ارتباط با حوزه نگارش، مخصوص یکی از دو دوره اول یا دوم باشد؛ با وجود این، «گوش کن و بگو» و «تصویرخوانی» در پایه‌های اول و دوم، بیشترین فراوانی را دارند. از تحلیل داده‌ها برمی‌آید که دو اصل تداوم و توالی به‌عنوان اصول عمده ارتباط طولی در تحلیل محتوای آموزشی، در پیوند با ۳۲ مبحث شناسایی شده در کتاب‌های نگارش و فارسی دوره ابتدایی، به یک اندازه رعایت نشده است. بنابراین، در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش یا روشن شدن «میزان رعایت ارتباط طولی مباحث نگارش در مقطع ابتدایی» باید گفت مطلوبیت ارتباط طولی مباحث نگارشی دوره مورد مطالعه ما، به یک اندازه نیست. از این حیث، مباحث مربوط به حوزه نگارش کتاب‌های نگارش و فارسی این مقطع را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد: ۱- مباحث با ارتباط طولی مطلوب ۲- مباحث با ارتباط طولی ناقص. و از میان این مباحث، ارتباط طولی «جمله‌سازی، تصویرنویسی، مرتب کن، بازگردانی، بازنویسی، بازآفرینی و خلاصه‌نویسی» در کتاب‌های نگارش و «گوش کن و بگو»ی کتاب‌های فارسی، از وضعیت بسیار مطلوبی برخوردار

است. «مباحث با ارتباط طولی ناقص» را می‌توان در دو گروه جای داد: الف) مباحثی که ارتباط طولی آن‌ها نقص کمتری دارد، ب) مباحثی که ارتباط طولی‌شان با نقص «نسبتاً زیاد» یا «زیاد»ی همراه است. مباحث با نقص کمتر عبارت‌اند از: «درک متن، مقایسه‌نویسی، خاطره‌نویسی و گزارش‌نویسی» در کتاب‌های نگارش و «تصویرخوانی، صندلی صمیمیت و درک مطلب» در کتاب‌های فارسی. و مابقی مباحث و تمرین‌های مدنظر، یعنی «کامل‌کن، کلمه‌سازی، بندنویسی، ادامه‌نویسی، تحقیق، توصیف، تخیل (تخیل‌نویسی)، نامه‌نگاری، نگارش به روش پرسشگری، نوشتن در مورد موضوع تعیین‌شده، بیان احساسات از راه شنیدار، شرح حال‌نویسی، مفهوم‌نویسی ضرب‌المثل، نگارش با کلمات مشخص و نشانه‌های نگارشی» در کتاب‌های نگارش و «قصه‌گویی و نشانه‌های نگارشی» در کتاب‌های فارسی، با نقص «نسبتاً زیاد» یا «زیاد»ی همراه‌اند. از این رو، باید اذعان داشت که ارتباط طولی مباحث نگارش کتاب‌های نگارش و فارسی مقطع ابتدایی در ۲۵٪ موارد از مطلوبیت لازم برخوردار است و در ۷۵٪ موارد با نقص یا نواقصی همراه است که در این میان، ۲۱/۸٪ این نواقص جزئی و ۵۳/۲٪ نسبتاً زیاد یا زیاد است.

به‌علاوه، مشخص شد که در دوره اول ابتدایی، ارتباط طولی مباحث کتاب‌های نگارش دو پایه اول و سوم (مخصوصاً پایه اول) از مطلوبیت خوبی برخوردار است؛ اما در پایه دوم، به‌خاطر به‌کارگیری تمرین‌هایی چون «مقایسه‌نویسی، خاطره‌نویسی، تحقیق، گزارش‌نویسی، تخیل‌نویسی، نامه‌نگاری و نگارش با کلماتی مشخص»، ارتباط طولی مباحث، وضعیت چندان مطلوبی ندارد. در مباحث مدنظر کتاب‌های فارسی این دروه (دوره اول ابتدایی) هم ارتباط طولی در دو پایه اول و دوم مطلوب است؛ ولی در پایه سوم به‌دلیل بسامد بسیار بالای تمرین «درک مطلب» که فراوانی آن با سه پایه بعدی برابر است، مطلوبیت ارتباط طولی با اشکال مواجه است. در دوره دوم این مقطع، مطلوب بودن ارتباط طولی مباحث کتاب نگارش پایه ششم بیشتر از کتاب‌های نگارش چهارم و پنجم است. در کتاب‌های فارسی این سه پایه نیز میزان مطلوبیت ارتباط طولی مباحث کتاب پایه چهارم، بیشتر از دو پایه دیگر، به‌ویژه پایه ششم است. با توجه به نتایج پژوهش، بازنگری در کمیت و کیفیت ارائه مباحث نگارشی یا مباحث مرتبط با این حوزه، در کتاب‌های نگارش و فارسی مقطع ابتدایی، امری اجتناب‌ناپذیر است.

منابع

- اکبری شلدره‌ای، فریدون (۱۳۹۴). پیشینه آموزش زبان فارسی در ایران. تهران: انتشارات مدرسه.

- حسینی‌نژاد، حسین (۱۳۸۹). کتاب نگارش. تهران: انتشارات لوح زرین.

- زندی، بهمن (۱۳۹۱). روش تدریس زبان فارسی (در دوره دبستان). تهران: انتشارات سمت.

- سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۵). نقد مقاله بررسی ارتباط عمودی محتوای کتاب‌های درسی جدیدالتالیف حرفه‌وفن دوره راهنمایی. مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره ۷، شماره ۲: ۲۳۵-۲۳۱.
- سیلور، جی. گالن؛ الکساندر، ویلیام ام. و آرتور جی. لوئیس (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر. ترجمه‌ی غلامرضا خوی‌نژاد. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- شکرباغی، اشرف‌السادات (۱۳۹۶). ارزیابی چگونگی ارتباط طولی محتوا (مفاهیم، اصول و مهارت‌ها) کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره عمومی از منظر ملاک‌های محتوایی (شامل جدول وسعت توالی و چارچوب تیمز) و ملاک‌های ساختاری. وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- شهودی مؤدهی، عطیه؛ مفیدی، فرخنده و علیزاده، حمید (۱۳۹۲). مقایسه مهارت نوشتاری در میان دانش‌آموزان پایه اول دبستان با و بدون تجربه پیش از دبستان. روان‌شناسی تربیتی (روان‌شناسی و علوم تربیتی)، دوره ۹، شماره ۲۸: ۱۴-۱.
- صیدی، علی‌نظر و دیگران (۱۳۹۴). چگونه توانستم با ارائه راهکار مناسب دانش‌آموزان را در نگارش انشا تقویت نمایم. مجموعه مقالات اولین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی، روان‌شناسی، مشاوره و آموزش در ایران، سیویلیکا (۹ صفحه). انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین، تهران.
- عابدینی، نجمه (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی برنامه درسی انشا در پایه ششم دوره تحصیلی ابتدایی در شهر یزد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، پردیس علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه یزد، چاپ نشده.
- فرامرزی، سالار؛ کرم‌علیان، حسن و نصراللهی، شهناز (۱۳۹۰). تأثیر مداخله آموزشی مبتنی بر رویکرد تجربه‌زبانی بر مهارت بیان نوشتاری (انشا) دانش‌آموزان. رویکردهای نوین آموزشی (پژوهش‌های تربیتی و روان‌شناختی). دوره ۶، شماره ۲: ۶۰-۴۱.
- کرمی‌گزافی، علیرضا؛ هدف‌جو، لیلا و صمدی، پروین (۱۳۹۲). بررسی ارتباط عمودی کتب علوم تجربی چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی و علوم تجربی دوم و سوم دوره راهنمایی بر اساس شاخص‌های توالی و تداوم. هشتمین سمینار آموزش شیمی ایران ۶ و ۷ شهریور ماه، دانشکده شیمی دانشگاه سمنان.
- کمری، حسین (۱۳۹۲). بررسی خطاهای دستوری انشای دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی دوزبانه کردی-فارسی (مطالعه موردی: شهرستان سرپل‌زهاب). پایان‌نامه کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی، دانشگاه پیام نور مرکز تهران.
- کیان، مریم (۱۳۹۸). اثر تکنیک‌های نگارش در پیشرفت مهارت انشانویسی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی. فصلنامه علمی پژوهشی تدریس‌پژوهی، دوره ۷، شماره ۳۳: ۱۷۵-۱۵۵.
- محمدی، راحله (۱۳۹۲). راه‌های تقویت مهارت نوشتن در دانش‌آموزان پایه ششم آموزش و پرورش منطقه ۹ شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه پیام نور مرکز تهران، چاپ نشده.
- مردانی، سهیلا؛ مردانی، آرزو و باویر، هدیه (۱۳۹۵). مقایسه مهارت نوشتاری در میان دانش‌آموزان پایه اول دبستان با و بدون تجربه پیش از دبستان. مجله مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره ۳۳، شماره ۱: ۳۶-۳۱.

- مطلق، عادل؛ خادم، ملوک و دانشگر، مریم (۱۳۹۸). بررسی آموزش نوشتن در کتاب‌های درسی آموزش فارسی و نگارش دوره ابتدایی بر مبنای رویکرد فرآیندمحور و برنامه‌قصدشده. فصلنامه علمی- پژوهشی زبان‌پژوهی دانشگاه الزهراء(س)، سال ۱۱، شماره ۳۲: ۴۸-۲۷.

- ملکی، حسن (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی درسی (راهنمایی عمل). تهران: انتشارات پیام اندیشه.

- مولوی، عباسعلی (۱۳۸۰). انشا و نامه‌نگاری ابتدایی. تهران: انتشارات حافظ نوین.

- میرزاییگی، علی (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی درسی و طرح درس در آموزش رسمی و تربیت نیروی انسانی. تهران: انتشارات یسطرون.

- نیک‌نفس، سعید و علی‌آبادی، خدیجه (۱۳۹۲). نقش تحلیل محتوا در فرآیند آموزش و طراحی کتاب‌های درسی. مجله جهانی رسانه-نسخه فارسی، دوره ۸، شماره ۲ (پیاپی ۶۱): ۱۵۰-۱۲۴.

- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۹). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات یادآور کتاب.